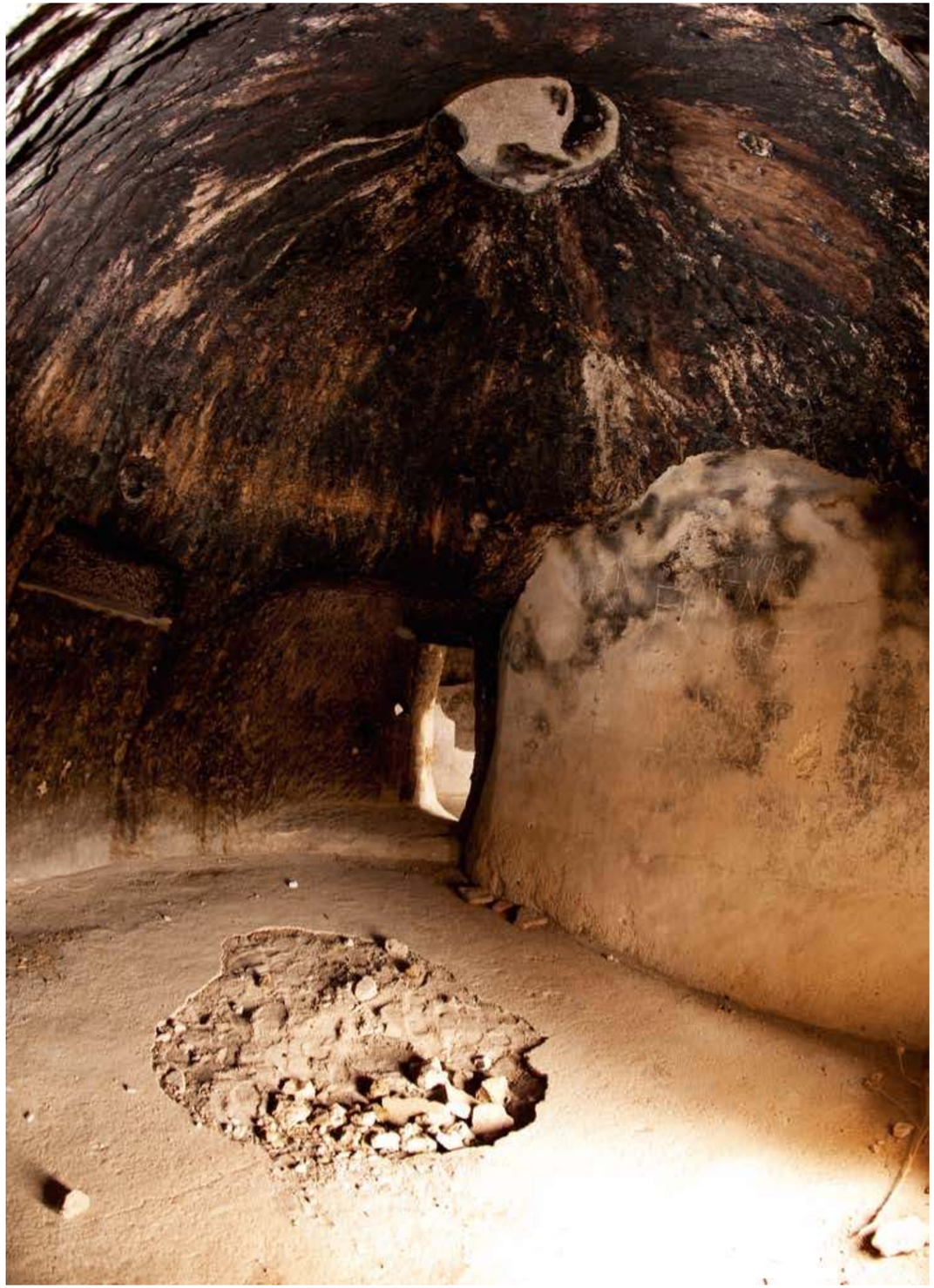
DİCLE VADİSİ

Mağaralarda Hasankeyf

En yoğun karstik alanlardan biri Batman'ın Hasankeyf ilçesi. İnsanoğlu çağlar boyunca bu yöredeki görkemli kayalara, büyük bir hüner ve emekle evler, dükkânlar, ibadethaneler oydu; coğrafyayla birleşip kaynaştı. Ama Ilısu Barajı planlanırken Dicle Vadisi'ndeki diğer doğal ve kültürel değerler gibi bu "mağara yapılar" da hesaba katılmadı. Anadolu Speleoloji Grubu ilk kez bu hazineleri belgeleyip haritalarını çıkardı.

YAZI: ALİ YAMAÇ / FOTOĞRAFLAR: ALİ ETHEM KESKİN

Roma, Artuklu, Eyyubi, Akkoyunlu ve daha nicesi... Hasankeyf tarih boyunca birçok medeniyeti ağırladı, yüzyıllar içinde benzersiz bir arkeolojik hazineye dönüştü. Kentin "Kale" bölümü geçmiş günlere ışık tutan çok sayıda "mağara ev" barındırıyor. Avlularla, sarnıçlarla bezeli yerleşim, gündelik hayatın bütün ihtiyaçlarına yanıt verecek nitelikte.

Kayaların içine oyulmuş bir delikten yukarı tırmanmaya çalışıyoruz. “Oradan çıkamayız” diyor arkadaşım Murat Eğrikavuk. “Ama başka yer yok ki” diyorum karşılık olarak. Üçyol köyü yakınlarında, iki katlı bir “mağara evin” üst kattaki odalarına tırmanıyoruz. Ön cephe tamamen kopup düşmüş, oraya çıkmak için bu delikten başka şansımız yok. Normalde oldukça sert bir kayaç olan kireçtaşı, bu yörede inanılmaz derecede yumuşak. Bu yüzden, tırmanma sırasında emniyet almak için kayaya herhangi bir şey çakmak anlamsız, çünkü hemen dağılıveriyorlar…

Ilısu Barajı Projesi gerçekleştiğinde sualtında kalacak mağaraları araştırmak için Batman’ın Hasankeyf ilçesindeyiz. Anadolu Speleoloji Grubu (ASPEG) olarak amacımız, mağaraların en azından bir kısmını tespit edip ölçmek ve haritalamak. Ilısu Barajı planlanırken Dicle Vadisi’nin diğer doğal ve kültürel değerleri gibi mağaralar da hiç hesaba katılmadı. Oysa yörede henüz hiç araştırılmamış çok sayıda mağara oluşumu bulunuyor. Örneğin Siirt’e uzanan Botan Boğazı ve Uluçay Kanyonu’yla barajın planlandığı Koçtepe-Kartalkaya yöresinde birçok incelenmemiş mağaranın bulunduğu biliniyor.

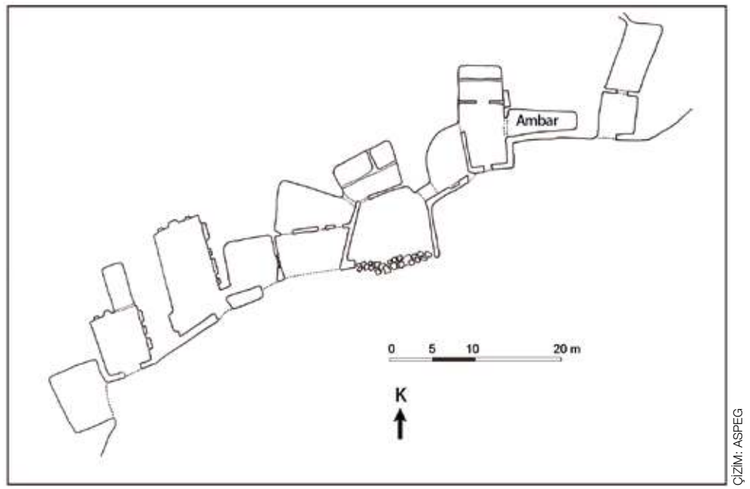
Biz, projemizin ilk aşamasında Hasankeyf’ten güneye ve doğuya uzanan kalker vadi içinde bulunan ve bir kısmında tarihöncesi yerleşimler olduğu bilinen mağaraları inceleyeceğiz. Tespit edilen mağaraların tümünün GPS (küresel konumlandırma sistemi) ile koordinatları alınacak, uzun ve önemli mağaralar ise haritalanacak. Bugüne değin araştırılmamış mağaraları, kısmen bile olsa inceleyip haritalamak iddialı bir iş. İnşa edilmesi halinde barajın sualtında bırakacağı alan Türkiye’nin en yoğun karstik alanlarından biri. Ilısu Baraj Gölü, 4 binin üzerinde mağarayı sualtına alacak. Bu, gerçekten çok büyük bir sayı.

Ilısu Baraj Gölü alanı, Dicle Nehri’nin Türkiye topraklarında geçtiği yegâne derin vadi. Botan Boğazı gibi derin vadilerin tümü, Miyosen (yaklaşık 65 milyon yıl) yaşlı kayaçlardan oluşuyor. Hasankeyf’in doğusunda tabakalanmaya başlayan bu

Bir duvarı yarım daire şeklinde olan, konik tavanlı mağara ev, Hasankeyf’teki benzerleri içinde en ilgi çekici olanı. Tamamen anakayaya oyulmuş konutun, bir ocağa sahip bulunmasına rağmen penceresi yok (karşı sayfada). Dicle Nehri kıyısında Hasankeyf’in kaya yerleşimleri diziliyor. Bu eski mahallenin kiliselerinden biri büyük, yuvarlak ve gösterişli girişiyle kendini belli ediyor (üstte).

ÇİZİM: ASPEG

Geçmişi çok eskilere giden Kale, günümüzdeki halini 13. yüzyılda, Artuklular zamanında aldı. Hasankeyf sakinleri 1960'larda aşağıdaki yeni konutlara yerleştirilince geleneksel konutlar terk edilmiş kaldı (solda). Kale, neredeyse tamamen mağara kompleksleriyle kaplı. Anadolu Speleoloji Grubu'nun (ASPEG), detaylı olarak inceleyip çizimini yaptığı bir kompleks, Kale'nin kuzeyinde, Dicle'ye bakan bir uçurumun kenarında bulunuyor. Burada farklı amaçlar için kullanılan çok sayıda mağara var; birinin ambar görevi gördüğü tahmin ediliyor (üstte ve en üstte).

vadiler, Botan Boğazı dışında, Dargeçit civarında da kanyon görüntüsü veriyor. Dicle Nehri, Ilısu Barajı'nın su tutacağı alanların bir kısmında derin vadilerde, Batman'a uzanan diğer kısmında ise geniş alanlarda akıyor. Bu, bir baraj gölü için büyük bir şanssızlık. Çünkü nispeten kısa bir mesafede çok geniş bir alanı kaplayan Atatürk Barajı'ndan ya da Karakaya Barajı'ndan farklı olarak Ilısu, derin vadileri suyla dolduracak. Böylece etkilediği nehir uzunluğu yüzlerce kilometreyi bulacak; 515 metre yüksekliğe su basacak ve 300 kilometrekarelik bir alana yayılacak. Baraj gölü, Dicle üzerinde yaklaşık 900 kilometre boyunca suyu yükseltecek ve doğal yapıyı etkileyecek.

Uzun süredir devam eden Ilısu Barajı Projesi tartışmaları geçtiğimiz aylarda yeni bir boyut kazandı. Almanya, Avusturya ve İsviçre, Aralık 2008'de kredi desteğini altı aylığına çekti. Çünkü barajın inşaatına başlanırken "çevresel ve kültürel mirasın korunması ve yeniden yerleşim" konularında gereken şartlar yerine getirilmemişti. Şu anda inşaat faaliyetleri durdu. Kredi sorununun geleceğini kestirmek şimdiden mümkün değil ama Şubat 2009'da Danıştay 6. Dairesi, baraj yapılacak alanlarda kültürel miras yönetimiyle DSİ'den büyük yetkiler aldı. Bu durum barajın yapımını daha da zorlaştırıyor. Umutlar şimdi Ilısu Barajı Projesi'nin gözden geçirilmesi ve Dicle Vadisi'nin korunması.

Araştırma yaptığımız bölgenin yaklaşık 65 milyon yıl önce oluşmuş jeolojik yapısında farklı kaya istifleri var. En geniş alanı işgal eden kayaç ise Midyat formasyonu. Bu, çatlakları boyunca dolaşan yeraltı suyundan etkilenerek içinde yaygın erime boşlukları oluşmuş bir kireçtaşı. Bu formasyona inşa edilecek bir barajın su kaçırma olasılığı çok yüksek, bu yüzden baraj alanı olarak burası değil, daha güneydeki Ilısu seçilmiş. Oradaki geçirimsiz kiltaşı, biriken suyu tutabilecek durumda. Ama baraj gölünün kuzeybatıya doğru yayılacağı alanın tümü Midyat formasyonu ve bu kireçtaşı kevgir gibi. Suyun kayaların içine işlemesi büyük olasılık.

Hasankeyf civarında her yer mağara. Sanki Türkiye'deki mağaraların yarısı burada. Ama bir sorun var: Yumuşak kireçtaşı içinde oluşmuş bu mağaraların

hepsi insan yapısı. Hasankeyf'in yerlileriyle sohbet ediyor ve "doğal mağara" bulmaya çalışıyoruz. Ne mümkün! "Doğal" dedikleri ve içinden su çıkan mağaralar bile zaman içinde işlenmiş ve bir "yapı" haline getirilmiş. Sonunda içinden su çıkan bir kaynak mağara buluyoruz. "Şerifin Bahçesindeki Mağara" adını verdiğimiz bu oluşumdan çıkan su, Artuklular döneminden kalan kayaya oyulmuş suyollarıyla Hasankeyf'in güneyindeki vadileri aşıyor. Kısa bir çalışma sonunda bu mağarayı ölçüp haritalıyoruz.

Burada tarih yüzlerce değil, binlerce yılla ifade ediliyor. İnsanoğlu, bu topraklarda çok uzun bir zaman süreci içinde doğaya uyum sağladı, kayaları işledi, buraya kelimenin tam anlamıyla yerleşti. Dolayısıyla, Hasankeyf civarında "doğal mağara"dan bahsetmek mümkün değil. Burada tüm mağaralar dik kalker duvarlara oyulmuş kutulardan ibaret. Yüzlerce, hatta binlerce var bunlardan. Kimi birbirlerine geçişli ağıllar, evler, dükkânlar, kiliseler…

Hasankeyf en parlak zamanını Artuklu döneminde yaşasa da yörede çağlar boyunca kesintisiz yerleşim vardı. Şehir, Bizans İmparatorluğu'nun kaleyi yapmasından sonra defalarca el değiştirdi, 639 yılında Müslüman yönetimine geçti, Selçuklulara kadar çalkantılı bir dönem yaşadı. Artuklulardan sonra Eyyubiler, Moğollar, Akkoyunlular gibi birçok devletin yönetimine girdi. Hasankeyf'in bu savaş, talan ve yıkımlardan ciddi olarak etkilendiği kesin. Son tahribat ise 1960'larda yaşandı. İnşaat hamleleri sırasında birçok eski eser yok edildi. Bölgede insanların ne denli uzun süredir yaşadığı göz önüne alınırsa mağara evlerin tarihlenmesindeki zorluk daha iyi anlaşılıyor. Birçok kovuk ya da mağara ev yüzlerce, hatta binlerce yıllık kesintisiz yerleşime sahip, hatta bazıları hâlâ kullanılıyor. Böyle bir durumda mağara yerleşimlerin arkeolojik olarak tarihlenmesi çok zor.

Hasankeyf'teki çalışmamızın bir sonraki aşamasında önce batıya, ardından doğuya, barajın sualtında bırakacağı vadilere doğru uzun bir yolculuğa çıkıyoruz. Amacımız, subaskını tehdidiyle karşı karşıya olan alanda kaya yapılarını incelemek ve birbirine benzeyen standart kaya evler dışında farklı bir yapı bulmak. Batıda, Batman yolunda birkaç insan yapımı kovuk daha buluyoruz. Üçyol, Irmakköy, İncirli, Yolüstü, Öğütlü köylerinin ardından Soğucak köyünde ise yol doğuya doğru daha fazla devam etmiyor. Buradan sonrasında, Kaşyaka'ya giden yol çok kötü durumda. Geçtiğimiz alanlarda her yer kalker, her taraf mağara ve tümü yine insan yapısı küçük odalar.

Dönüşte, Üçyol köyü yakınlarında, dimdik bir kireçtaşı duvara oyulmuş bir yapıyı gözümüze kestiriyoruz. Duvarın önündeki blok kopup düşmüş. Yer yer eski yapının odaları ve pencereleri gözüküyor. Arada akan dereyi zorlukla geçiyor ve duvara ulaşıyoruz. Tırmanmak mümkün değil. Alt kısımlarda iki üç oda var ama yukarıdaki diğer odalara çıkmak için ciddi teknik tırmanış lazım.

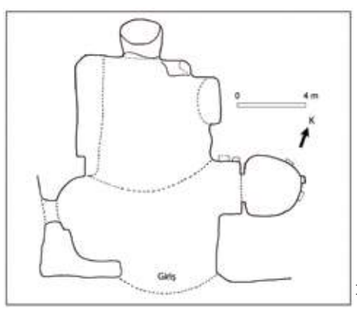
Daha sonraki günlerde arka boğazları tarıyor ve her vadide yeni yerleşimlerle karşılaşıyoruz. Bu araştırmalar sırasında

"Yukarı Şehir" olarak da bilinen Kale, ortaçağ mimari dokusunu büyük ölçüde koruyor. Kimsenin oturmadığı Kale'ye tırmanan taş döşeli yol şimdi ıssız. Hasankeyf'in içinden geçen Dicle, yüzyıllar boyunca kente hayat verdi ama Ilısu Barajı'nın yapılması, arkeolojik değerlerin suya gömülmesine neden olabilir (karşı sayfada, üstte). Hasankeyf'te doğal mağara neredeyse hiç yok. Büyük bir ustalık ve emekle kayaçların içten şekillendirilmesiyle oluşturulan mağaralar kimi zaman birbirine bağlanarak geniş kompleksler meydana getiriyor (karşı sayfada, altta). Dicle'nin kuzey kıyısında, kayalar içinde uzun yıllar hizmet vermiş bir kilise, karşıdan Hasankeyf'i seyrediyor. ASPEG üyelerinin planını çıkardığı mekânlar arasında burası da var. Mağara geniş ve yuvarlak bir girişe sahip; yanındaki küçük açıklık ise yılların tahribatıyla sonradan oluşmuş (altta ve en altta).

Hasankeyf'in güneyinde yer alan Gunfa Vadisi'nde içinden su çıkan bir başka mağara daha buluyoruz. Önünde bir havuz bulunan "Gunfa Mağarası" ve hemen yanındaki kaynağı haritalıyoruz.

Civarda doğal mağara bulmaktan ümidi kesip geri kalan zamanımızı mağara ev komplekslerini ölçüp belgelemeye ayırıyoruz. Çalışmaya karar verdiğimiz ilk kompleks, kalenin arkasında, dik açılı bir kaya duvarının önünde yer alan

ÇİZİM: ASPEG

ATLAS KARTOGRAFYA SERVİSİ / KAYNAK: DSİ

Baraj Tehlikesi

Ilısu Barajı Projesi gerçekleştiğinde baraj gölü, haritada görülen alanları kaplayacak. Baraj gölü toplamda 300 kilometrekarelik (İznik Gölü kadar) bir alana yayılsa da Dicle derin vadiler içinde aktığından toplamda 900 kilometre gibi çok uzun bir bölümü etkilenecek. Baraj planlanırken vadinin doğal ve tarihi değerleri hesaba katılmadığından, canlı türlerinin yanı sıra arkeolojik değeri yüksek çok sayıda yerleşim de haritadan silinecek.

Hasankeyfliler tarafından "Bırç" adıyla bilinen ve ilçe merkezinin yanı başında uzanan vadi de mağara yerleşimleri açısından çok zengin. Vadide yer yer kayalara oyulmuş merdivenlere rastlanıyor.

sekiz yapılık bir yerleşim. Ortadaki geniş alanda bulunan kilise kazılarla ortaya çıkarılmış durumda. Evlerin en etkileyici kısmı, üstlerindeki dimdik kaya duvara oyulmuş merdivenler. Hatta basamakların ortasına su kanalı bile açılmış. Bu kompleksin karşısındaki yamaçta bulunan küçük bir başka yerleşimi de atlamamaya karar veriyoruz. İnsanlar yüzlerce, belki de binlerce yıl önce bunları yaparken büyük emek harcamıştı. Bu emeğin yok olup gitmesi gerçekten çok yazık olur…

Ardından, kalenin batısında, bu defa 11 ayrı yapıdan oluşan bir başka kompleksi ölçüp çiziyoruz. Ama biz ne denli uğraşırsak uğraşalım, hazırladığımız yazı ve çizimler yapıların güzelliğini, manzaranın hoşluğunu, iç geçişlerin estetiğini ve süslemeleri anlatabilmekten çok uzak. İnsan, elinde olmaksızın bu yapılarda insanların yaşadığı günleri hayal etmeye çalışıyor.

Hasankeyf'te kaldığımız yerin karşısındaki kıyıda yan yana sıralı, küçücük gözler halinde birçok yerleşim var. Daha ilk günden gözümüz üstlerinde ama ölçmekle, çizmekle bitecek gibi değiller. Onun yerine buradaki en büyük yapıyı, kiliseyi ölçüp fotoğraflamaya karar veriyoruz. Bu mahallede eskiden iki kilise ve birçok ev vardı. Ön duvarın bir kısmının kopması sonucu geçiş yolunun bir kısmı tahrip olmuş durumda. Bugün bazı evlere ulaşmak çok zor. Kilisenin tavanı ise ciddi miktarda su sızdırıyor. Büyük olasılıkla Ilısu Barajı'nın sularını bile göremeyecek.

ASPEG üyesi mağaracılar olarak çalışmamız sırasında Dicle Nehri'nin yaklaşık 70 kilometre uzunluğunda bir kısmını taradık. Bundan sonraki hedefimiz, nehrin dar kanyonlar içinde aktığı ve birçok mağara barındırdığına inandığımız Botan Boğazı ve Uluçay Kanyonu. Umudumuz, mağara varlığı açısından çok zengin Hasankeyf'in değerlerinin ortaya çıkarılması ve baraj tehdidinden uzak olması… ■

Anadolu Speleoloji Grubu (ASPEG) hakkında bilgi için: *www.aspeg-tr.org*